

อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง

Local Identity Vernacular Rowhouse in Floating Markets Central Region

ศุภโชค สนธิไชย¹ และ ลักณา อนงค์ไชย²

Supachock Sonthichai, and Lakkana Anongchai

¹ คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

² คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

Email: supachock.so@ssru.ac.th, lakkana@snru.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจากเรือนแถวลุ่มแม่น้ำ ผ่านการเก็บข้อมูลลงพื้นที่สำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง ในขอบเขตการศึกษาอยู่ 2 กลุ่มพื้นที่คือ กลุ่มเรือนแถวย่านตลาดน้ำด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก เพื่อเป็นพื้นที่ตัวแทนศึกษารูปแบบ ลักษณะและองค์ประกอบของเรือนในแต่ละช่วงอายุ โดยสำรวจภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานและทำการคัดเลือกเรือนพื้นถิ่นในแต่ละชาติพันธุ์

จากการศึกษาพื้นที่ทางกายภาพของภูมิศาสตร์ที่ตั้งถิ่นฐานสังคมลุ่มแม่น้ำ ในช่วงปี พ.ศ. 2250-2475 บริเวณย่านตลาดน้ำภาคกลาง สำรวจพบพื้นที่ตัวแทนสำคัญที่สามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมกับบริบททางวัฒนธรรม ที่ผ่านช่วงเปลี่ยนแปลงสมัยการปกครอง ภายใต้ลักษณะเฉพาะของสังคมลุ่มแม่น้ำใน 2 ฝั่งด้านทิศตะวันออกคือ ตลาดน้ำบ้านใหม่ จังหวัดฉะเชิงเทรา และฝั่งด้านตะวันตกคือ ตลาดน้ำอัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ยังคงความเป็นอัตลักษณ์เก่าเดิมจากบริบททางวัฒนธรรมจีนที่สืบต่อกับบรรพบุรุษในลักษณะรูปแบบระบบเครือญาติ และปรากฏลักษณะภูมิปัญญาทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สื่อผ่านเรือนแถวย่านตลาดน้ำ ในลักษณะเฉพาะของสังคมลุ่มแม่น้ำ ตามรูปแบบแนวคิดการเปลี่ยนถ่ายทางวัฒนธรรม

คำสำคัญ: สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น อัตลักษณ์ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เรือนแถว ตลาดน้ำ สังคมลุ่มแม่น้ำ

ABSTRACT

In this research, Local identity Vernacular Rowhouse in Riverine of survey Research into the area to explore the Vernacular Rowhouse around the Floating markets central region of 2 area group.(Floating markets central region Rowhouse east and Rowhouse west) and select indigenous houses in each ethnic group.

From the study of the physical area of the geography that settled the Riverine society in 1707-1932. Explain the relationship between the cultural landscape context and the cultural context to through the transition period Under the characteristics of the river basin society on both sides of the east is Ban Mai Floating Market Chachoengsao Province and west side is Amphawa Floating Market Samut Songkhram Province. Remains the same old identity from the Chinese cultural context inherited from ancestors in the form of kinship system and appears the local architectural wisdom that is communicated through houses around the floating market area in the characteristics of Cultural context in Riverine society of Transferability cultural.

Keywords: Vernacular Architecture, Local identity in Vernacular, Vernacular Rowhouse, Floating markets, Riverine Society

1. บทนำ

วิถีชีวิตรูปแบบลักษณะเฉพาะของสังคมลุ่มแม่น้ำ (Riverine Society) ความสำคัญที่ชัดเจนคือ สังคมที่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา อันเนื่องมาจากความแตกต่าง ปรับเปลี่ยนบนพื้นฐานความหลากหลายในชาติพันธุ์สู่ประเพณีวัฒนธรรมที่ดำรงอยู่ ทั้งที่เข้ามาจากภายนอกทางทะเลและเคลื่อนย้ายจากพื้นที่ภายใน Hinter land สร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงทางสังคมกันอย่างต่อเนื่อง จนทำให้เกิดบูรณาการทางวัฒนธรรมและการเมืองในรูปแบบเฉพาะพื้นถิ่นอาศัย ก่อรูปขึ้นเป็นสังคม รัฐและอาณาจักรในที่สุด

ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมสมัย ส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงกับชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนในลุ่มแม่น้ำ ปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลเริ่มการปรับเปลี่ยนขึ้นหลังจากพบการพัฒนาประเทศให้เป็นสังคมอุตสาหกรรม สะท้อนความหลากหลายทั้งวัฒนธรรมสื่อความสัมพันธ์เชื่อมโยง อัตลักษณ์ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง ลักษณะโครงสร้างจากภูมิปัญญาเชิงช่างที่ก่อรูปในองค์ประกอบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถว แสดงให้เห็นถึงความเด่นชัด และความแตกต่างของพื้นที่ทั้งภายใน-ภายนอกของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถว ซึ่งในปัจจุบันเรือนแถวลุ่มแม่น้ำส่วนใหญ่ นั้น โครงสร้างบางส่วนถูกบูรณะด้วยวัสดุทดแทน จึงส่งผลให้อัตลักษณ์เฉพาะขององค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในองค์ประกอบบางส่วน เริ่มจะสูญหายไปตามอายุของเรือนที่ปลูกสร้างจากการสำรวจในปัจจุบัน

ความสำคัญศึกษาพื้นที่ทางอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจากเรือนแถวลุ่มแม่น้ำ ผ่านการเก็บข้อมูลลงพื้นที่สำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง บริเวณย่านเรือนแถวในขอบเขตการศึกษาอยู่ 2 กลุ่มพื้นที่คือ กลุ่มเรือนแถวย่านตลาดน้ำด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก ในลุ่มแม่น้ำภาคกลางเป็นพื้นที่ศึกษาหลัก เพื่อเป็นพื้นที่ตัวแทนศึกษารูปแบบลักษณะ และองค์ประกอบของเรือนในแต่ละช่วงอายุ เมื่อสำรวจภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐาน ยังคงสามารถคัดเลือกเรือนพื้นถิ่นในแต่ละชาติพันธุ์ที่แสดงถึงเอกลักษณ์เฉพาะได้บ้างในบาง

เรือน อีกทั้งการนำเสนอข้อมูลองค์ความรู้ผ่านแบบจำลองกายภาพทางสถาปัตยกรรมยังเพิ่มเติมสู่แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาในระดับภูมิภาคพื้นถิ่นต่อไปในอนาคต

อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ถือเป็นปัจจัยที่มีผลต่อศักยภาพพื้นที่การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มสังคมกลุ่มแม่น้ำ ผ่านองค์ประกอบอัตลักษณ์เฉพาะของทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สู่การอนุรักษ์ชุมชนกลุ่มแม่น้ำภาคกลาง รวมถึงนำเสนอข้อมูลพื้นฐาน เกี่ยวกับรูปแบบลักษณะทางกายภาพ ในความเหมือนและความต่างทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านกลุ่มสังคมกลุ่มแม่น้ำ

2. เรือนและถิ่นที่ตั้งเดิมสู่การย้ายถิ่นฐานของกลุ่มสังคมกลุ่มแม่น้ำ (Riverine Society)

2.1 เรือนพื้นถิ่น คำว่า “เรือน” ตามพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 หมายถึง “สิ่งปลูกสร้างที่ยกพื้นและกั้นฝา มีหลังคาคลุม สำหรับเป็นที่อยู่” ส่วนคำว่า “พื้นถิ่น” ไม่มีปรากฏโดยตรง จึงต้องพิจารณาประกอบกันระหว่างคำว่า “พื้น... น. แลบ, แถว, ถิ่น, เช่น คนพื้นนี้” กับคำว่า “ถิ่น น. ที่, แดน, ที่อยู่...” เมื่อรวมกันแล้วจึงให้ความหมายถึงถิ่นที่อยู่ ซึ่งสัมพันธ์กับอาณาบริเวณและลักษณะของแถบที่ตั้ง ตามหลักแหล่งเฉพาะถิ่นนั้นๆ นอกจากนี้คำว่าพื้นยังหมายถึง บริเวณพื้นที่ใช้งานสำคัญของโครงสร้างเรือน “ทั่วไป, โดยมาก, เช่น ถิ่นนี้ทำสวนครัวกันเป็นพื้นต่างระดับ” แสดงถึงความเฉพาะบางประการของถิ่นที่อยู่นั้นๆ เพิ่มขึ้น

อย่างไรก็ตามคำว่า “เรือน” มักจะมีความคลุมเครือและก่อให้เกิดความสับสนเสมือนกับคำว่า “บ้าน” อันที่จริงแล้วทั้งคำว่า เรือน และ บ้าน สามารถใช้ได้ในความหมายถึงสิ่งปลูกสร้างสำหรับเป็นที่อยู่อาศัยในลักษณะทางกายภาพที่ก่อรูปร่างขึ้นจนเป็นสถานที่พักพิงอิงกายของคนในครอบครัว แต่ที่ทำให้เข้าใจคลาดเคลื่อนกันนั้นเนื่องจากคำว่า บ้าน ยังมีนัยเพิ่มเติมถึงความได้กว้างออกไปในส่วนที่เป็นอาณาบริเวณพื้นที่และองค์ประกอบรายละเอียดที่สิ่งปลูกสร้างนั้นตั้งอยู่ รูปปลั๊กเรือนพื้นถิ่นไทย พิจารณาได้ในสองลักษณะ คือ ลักษณะร่วมที่เหมือนกันโดยทั่วไปของเรือนพื้นถิ่นในประเทศไทย และ ลักษณะเฉพาะซึ่งแตกต่างกันตามภูมิภาคหรือท้องถิ่นที่ตั้ง โดยมีปัจจัยที่ส่งผลต่อลักษณะและรูปแบบเรือน สามารถจำแนกได้เป็นปัจจัยภายนอก หมายถึงเหตุปัจจัยต่างๆ จากภายนอกเรือน และ ปัจจัยภายใน หมายถึงเหตุปัจจัยต่างๆ ภายในเรือน โดยพิจารณาแต่ละปัจจัยทั้งลักษณะทางรูปธรรม คือ ลักษณะที่ปรากฏออกมาให้รับรู้ได้ทางกายภาพพื้นที่ และลักษณะนามธรรมทางพื้นที่ คือ สิ่งที่เราได้เฉพาะทางจิตใจ ปัจจัยภายนอก กำหนดรูปปลั๊กเรือนจากความเฉพาะของถิ่นที่ตั้ง สามารถแบ่งจำแยกออกเป็น 2 กลุ่มปัจจัย คือ ปัจจัยภายนอกจากสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติภูมิประเทศ ภูมิอากาศ สิ่งแวดล้อมสรรค์สร้างจากสังคมและชุมชน และปัจจัยภายในที่กำหนดรูปปลั๊กเรือนจากรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับผู้อยู่อาศัย จากระบบครัวเรือน ผู้อยู่อาศัย กิจกรรม การใช้สอย และความเชื่อ ค่านิยม

2.2 เรือนพื้นถิ่นชาวบ้าน เมื่อกล่าวถึง “ชาวบ้าน” ตามความเข้าใจโดยทั่วไปคือ ผู้ที่มีวิถีชีวิตเรียบง่ายอาศัยอยู่ใกล้ชีวิตธรรมชาติตามท้องถิ่นหนึ่งๆ เรือนอยู่อาศัยของพวกเขาจึงมีความธรรมดา กลมกลืนกับสภาพแวดล้อมที่ตั้ง แต่สอดรับสัมพันธ์กับรูปแบบการดำเนินชีวิต

จากหนังสือเรื่อง “ปัญญาสร้างสรรค์ในเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์” โดย (อรศิริ ปาณินท์, 2543: 2) อธิบายถึงความแตกต่างของระเบียบแบบแผนเรือน ระหว่างเรือนในระบบตามแบบแผนประเพณี กับ เรือนแบบแผนชาวบ้าน

พบว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในภาพรวมนั้น อาจแบ่งแยกได้เป็นประเภทใหญ่ๆ สองประเภท ตามฝีมือช่าง คือ ช่างหลวง และช่างชาวบ้าน สถาปัตยกรรมที่อยู่ในกลุ่มช่างหลวงมีระเบียบระบบของการออกแบบและการก่อสร้างรวมทั้งฝีมือช่างที่ปรากฏให้เห็นได้ชัดเจนในศิลปะสถาปัตยกรรม แต่ในเรือนอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นเรือนแบบชาวบ้านที่ชาวบ้านสร้างเองตามภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ระบบ ระเบียบ การก่อสร้างเป็นตามความต้องการของการอยู่อาศัย เอกลักษณ์ของเรือนพื้นถิ่นชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอกตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของถิ่นที่ตั้ง คือรูปแบบของเรือนที่ตอบรับกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ ตามลักษณะภูมิอากาศแบบร้อนชื้น คือ ทิศทางของแสงแดดที่ทำให้เกิดความร้อนอบอ้าวตลอดช่วงเวลาส่วนใหญ่ในรอบปีรวมทั้งความรุนแรงของลมฝนและมรสุมตามฤดูกาลกับความชื้นที่สะสมในอากาศ

3. ขอบเขตพื้นที่ศึกษา

ข้อมูลการวิจัยส่วนสาระสำคัญจากวิธีการวิจัยเชิงสำรวจทางกายภาพเพื่อเก็บข้อมูล (Survey Research) และวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยอธิบายผลให้เห็นถึงปัจจัยต่อการพัฒนาศักยภาพพื้นที่ของเรือนแถวพื้นถิ่นย่านตลาดน้ำภาคกลางสู่กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนผลวิเคราะห์วางแผนพัฒนาพื้นที่ศึกษาสู่แนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนต่อพื้นที่ เพื่อสร้างอัตลักษณ์ในสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง ต่อยอดสู่การวิจัยเชิงพัฒนา (Developmental Studies)

ศึกษา สำรวจพื้นที่ เชิงวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการเก็บวัดระยะ ขนาดพื้นที่ แนวนผังเรือนแถว ลักษณะทางกายภาพอื่นๆจากองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม อธิบายด้วยการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบในความเหมือนที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์บริบทช่วงสมัย และความแตกต่างในวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่ดำรงสู่ปัจจุบัน จากขอบเขตการวิจัยดังนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา เน้นการศึกษาเนื้อหาสำคัญด้านปัจจัยที่ส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชุมชนสังคมกลุ่มแม่น้ำ จากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบบริบททางสังคมที่ส่งผลกระทบต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถว

ขอบเขตด้านพื้นที่ กำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง ที่มีอายุพื้นที่ตั้งถิ่นฐานมากกว่า 100 ปี ศึกษาเปรียบเทียบเรือนแถวในพื้นที่ตั้ง ที่ต่างกันจากช่วงเวลา แสดงคำอธิบายข้อมูลด้านปัจจัยความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ การปรับตัวภายใต้บริบทภูมิทัศน์วัฒนธรรม ที่เปลี่ยนแปลง

4. วิธีดำเนินการวิจัย

4.1 การทบทวนวรรณกรรม รายละเอียดคำอธิบายถึงการศึกษาอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง จากประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนในการกำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาชุมชนย่านตลาดน้ำภาคกลางที่ยังดำรงกลุ่มสังคมกลุ่มแม่น้ำ ศึกษาพื้นที่ทางอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจากเรือนแถวกลุ่มแม่น้ำ ผ่านการเก็บข้อมูลลงพื้นที่สำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง บริเวณเรือนแถวในขอบเขตการศึกษาอยู่ 2 กลุ่มพื้นที่คือ กลุ่มเรือนแถวย่านตลาดน้ำด้านทิศตะวันออกและด้านทิศ

ตะวันตก ในลุ่มแม่น้ำภาคกลางเป็นพื้นที่ศึกษาหลัก เช่น ชุมชนตลาดน้ำอัมพวา ชุมชนตลาดน้ำเหล่าตั๊กลัก ตลาดน้ำดำเนินสะดวก และตลาดคลองสวน 100 ปี เป็นต้น

4.2 สํารวจทางกายภาพเก็บข้อมูลพื้นที่และจัดเก็บข้อมูลเกณฑ์การคัดเลือก

4.2.1 ที่ตั้งถิ่นฐานชุมชนจากกลุ่มศึกษาข้อมูล 4 ที่ตั้งคือลุ่มแม่น้ำท่าจีน ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ลุ่มแม่น้ำบางปะกง และลุ่มแม่น้ำแม่กลอง

4.2.2 จำแนกตามช่วงอายุเรือนแถวพื้นถิ่นตามพัฒนาการและลักษณะการเปลี่ยนแปลงด้านองค์ประกอบสถาปัตยกรรมจำแนกออกเป็น 2 ช่วงอายุ ช่วงละ 50ปี ช่วงอายุเรือนระหว่าง 1-50 ปี และช่วงอายุเรือนระหว่าง 51-100 ปี ดำเนินการเก็บข้อมูลเป็นกำหนดเบื้องต้นไว้ 2 ระยะ

ระยะที่ 1 สํารวจเรือนแถวในหมู่บ้านและในเขตอำเภอต่างๆ ด้วยการสำรวจด้วยตนเองและสัมภาษณ์เจ้าของเรือน โดยกำหนดจำนวนเรือนที่อยู่ในขอบเขตการศึกษา และทำการคัดเลือกเรือนแถวในแต่ละหมู่บ้านที่ได้จากการวิเคราะห์เพื่อจัดทำเกณฑ์การคัดเลือกและการกำหนดรหัสเรือน

ระยะที่ 2 การสำรวจภาคสนามและรังวัดอาคาร การถ่ายภาพ การทำตาราง และการสัมภาษณ์ โดยข้อมูลพื้นฐานที่ได้ทำการคัดเลือกไว้แล้วจากกลุ่มหมู่บ้านเพื่อจะทำการคัดเลือกตัวแทนเรือนกรณีศึกษาจากเกณฑ์ดังกล่าว

4.3 วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการเปรียบเทียบ 2 ประเด็น

4.3.1 การตั้งถิ่นฐานชุมชนชาติพันธุ์

4.3.2 ภูมิปัญญาของเรือนพื้นถิ่นใน 5 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

อย่างไรก็ตามข้อมูลจากผลการวิจัยในครั้งนี้จึงเน้นระเบียบวิธีการวิจัย ในรายละเอียดระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) เป็นหลัก โดยเสนอรูปแบบของการวิจัยเพื่อพัฒนา จึงกำหนดคำถามหลักในงานวิจัยเพื่อให้ชัดเจนต่อการศึกษาสํารวจพื้นที่ กล่าวคือ “ความเป็นสมัยใหม่ (Modernisation) ส่งผลอย่างไรต่อองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง” สิ่งใดในองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่ยังคงอยู่และสิ่งใดที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งผลงานวิจัยจะสื่ออธิบายผ่านรายละเอียดจากผังพื้นที่บริเวณชุมชนศึกษาเปรียบเทียบในความต่างของช่วงระยะเวลาการตั้งถิ่นอาศัยชุมชน และแบบสำรวจรังวัดสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลางจากเรือนตัวแทน แบ่งวิธีดำเนินการวิจัย ใน 3 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ทบทวนวรรณกรรมศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ความหมายของแนวคิดและทฤษฎีกลุ่มสังคมลุ่มแม่น้ำ Riverine society

ศึกษานิยาม ความเป็นพื้นถิ่น (Vernacular) และประเพณี (Tradition) เป็นธรรมชาติที่ไม่หยุดนิ่ง (Dynamic) ประเพณีที่ส่งต่อทางด้าน วัตถุสิ่งประดิษฐ์ (Artefact) การปฏิบัติ (Practice) และความเชื่อ (Belief) เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในความสัมพันธ์ระหว่างสังคม และประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture) จากแนวคิดด้านเรือนและถิ่นที่ตั้งเดิมสู่การย้ายถิ่นฐานของกลุ่มสังคมลุ่มแม่น้ำ และเรือนพื้นถิ่นชาวบ้าน

ขั้นตอนที่ 2 ด้านสำรวจพื้นที่ และวิเคราะห์จำแนกพื้นที่ศึกษา

วิเคราะห์ข้อมูล จะเป็นการวิเคราะห์แบบองค์รวม ในลักษณะของการทำความเข้าใจของผลการศึกษา ที่นำไปสู่การสรุปประเด็นที่เป็นตัวแปรสำคัญในการวิเคราะห์เนื้อหาพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มสังคมกลุ่มแม่น้ำบริเวณภาคกลางตอนล่าง ศึกษาพื้นที่ทางอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจากเรือนแถวกลุ่มแม่น้ำ ผ่านการเก็บข้อมูลลงพื้นที่สำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง บริเวณย่านเรือนแถวในขอบเขตการศึกษาอยู่ 2 กลุ่มพื้นที่คือ กลุ่มเรือนแถวย่านตลาดน้ำด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก ในกลุ่มแม่น้ำภาคกลางเป็นพื้นที่ศึกษาหลัก เพื่อเป็นพื้นที่ตัวแทนศึกษารูปแบบ ลักษณะและองค์ประกอบของเรือนในแต่ละช่วงอายุ กล่าวคือ กำหนดกลุ่มศึกษาข้อมูลจากลักษณะที่ลุ่มแม่น้ำท่าจีน ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ลุ่มแม่น้ำบางปะกง และลุ่มแม่น้ำแม่กลอง เป็นพื้นที่ตัวแทนในการศึกษาวิจัย

อย่างไรก็ตามการกำหนดคัดเลือกพื้นที่ตัวแทนในการศึกษาพื้นที่จึงเลือก พื้นที่การเปลี่ยนถ่ายทางวัฒนธรรมการย้ายถิ่นอาศัยในช่วงปี พ.ศ. 2300-2400 เนื่องจากช่วงระยะเวลาดังกล่าว พบข้อมูลอ้างอิงทางวิชาการที่อธิบายถึงการขยายอาณาเขตออกไปครอบคลุมดินแดนต่างๆ จากการแพร่กระจายของรูปแบบการค้าบริบททางวัฒนธรรมจีน ระบุว่า

“...ในปีพ.ศ. 2284-2423 รัฐสยามได้ขยายอาณาเขตออกไปครอบคลุมดินแดนต่างๆ การแพร่กระจายของรูปแบบการค้าบริบททางวัฒนธรรมจีน พบการสร้างเรือนแถวอยู่อาศัยริมฝั่งแม่น้ำและลำคลองสาขา มากยิ่งขึ้น แสดงให้ทราบถึงรูปแบบการปกครองส่วนท้องถิ่นที่เอื้อประโยชน์ต่อการการเสรีแบบทุนนิยม...” (วิลาวัลย์ ภมรสุวรรณ, 2548)

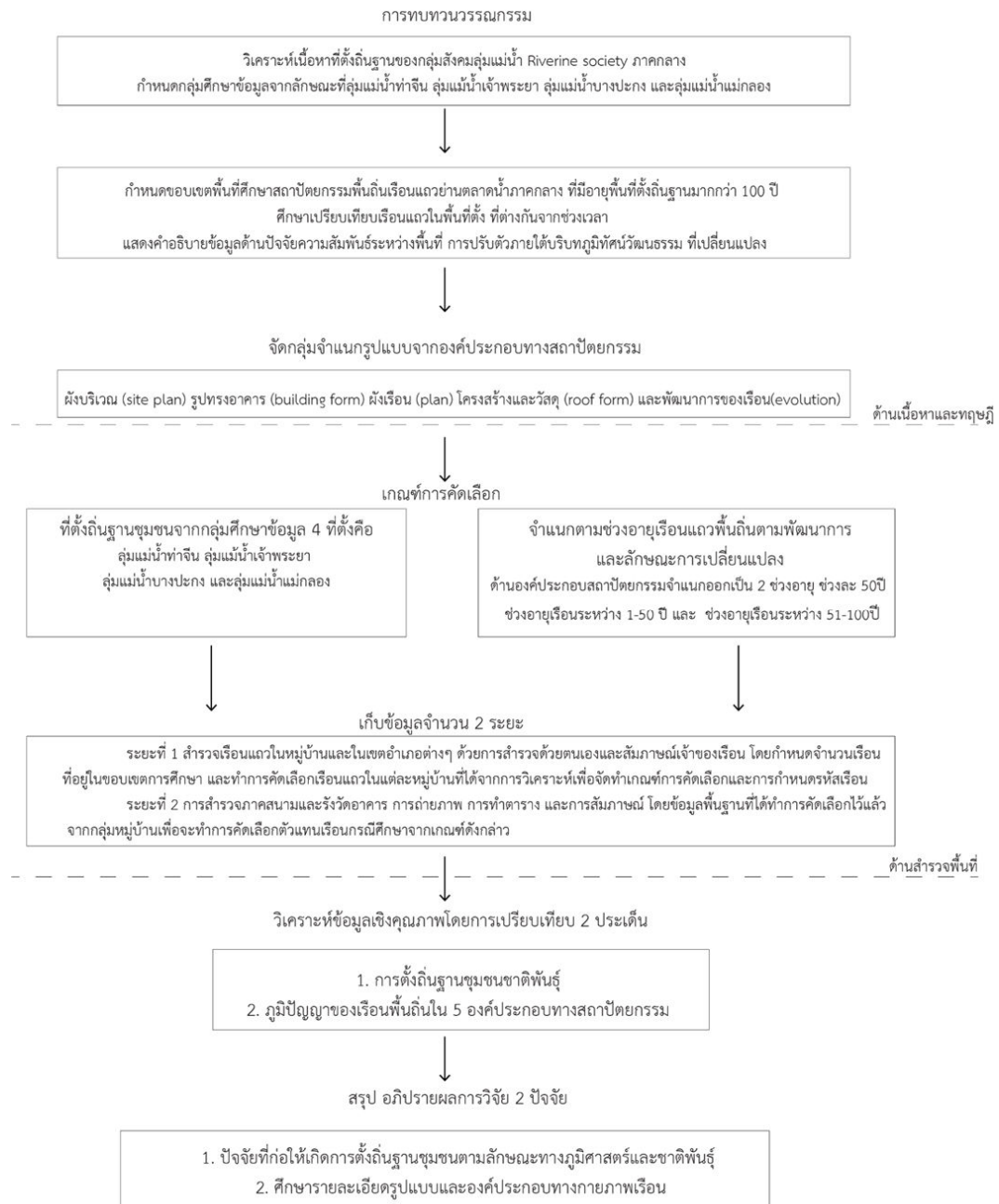
เมื่อทบทวนข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นการสร้างเรือนแถวอยู่อาศัยริมฝั่งแม่น้ำและลำคลองสาขา ช่วงระยะเวลาการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคมกลุ่มแม่น้ำ Riverine Society เริ่มในปี พ.ศ.2300-2475 (ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง) พบว่าสังคมกลุ่มน้ำที่แพร่กระจายของรูปแบบการค้าบริบททางวัฒนธรรมจีน มีปรากฏอยู่ 2 แห่งพื้นที่สำคัญ และยังคงวิถีดำรงอยู่ในลักษณะบริบทอยู่ร่วมกับลุ่มน้ำอย่างชัดเจน กล่าวคือ เรือนแถวย่านตลาดน้ำอัมพวา ตำบลอัมพวา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม และเรือนแถวย่านตลาดน้ำบ้านใหม่ (เมืองแปดริ้ว) ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา จึงคัดเลือกพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ตัวแทนในการศึกษาพื้นที่

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์ข้อมูล สรุปและอภิปรายผล

วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Methodology) โดยการเปรียบเทียบ 2 ประเด็น คือ 1. การตั้งถิ่นฐานชุมชนชาติพันธุ์ 2. ภูมิปัญญาของเรือนพื้นถิ่นใน 5 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม (ผังบริเวณพื้นที่ตั้งชุมชนและเรือน ผังพื้นที่ตัวเรือนอยู่อาศัย สัดส่วนองค์ประกอบโครงสร้างเรือน วัสดุภูมิปัญญาเรือนพื้นถิ่น และคติความเชื่อจากประเพณีวัฒนธรรมการปลูกเรือน)การวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัย ใช้หลักการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Analysis) เป็นแนวทางหลัก โดยแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะ ตามประเด็นเนื้อหาที่สัมพันธ์กับกระบวนการศึกษาวิจัยในแต่ละขั้นตอน ดังนี้ การวิเคราะห์เปรียบเทียบ ความเหมือน – ความต่าง การวิเคราะห์เปรียบเทียบกับแนวคิดทฤษฎี การวิเคราะห์เปรียบเทียบรูปแบบ – เนื้อหา และการวิเคราะห์เปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลง

สรุป อภิปรายผลการวิจัย 2 ปัจจัย คือ

- 1) ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานชุมชนตามลักษณะทางภูมิศาสตร์และชาติพันธุ์
- 2) ศึกษารายละเอียดรูปแบบและองค์ประกอบทางกายภาพเรือน จากคำถามหลักในการวิจัย ความทันสมัยใหม่ (Modernisation) ส่งผลอย่างไรต่อองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง” สิ่งใดในองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเรือนพื้นถิ่นที่ยังคงอยู่และสิ่งใดที่เปลี่ยนแปลง

ภาพที่ 1 ผังแสดงแนวทางสร้างกระบวนการวิจัยและพัฒนา (Research and Development)

ที่มา: สุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564

5. ผลการวิจัย

ผลสำรวจจากการเก็บข้อมูลเชิงลึกทางกายภาพของพื้นที่ สู่จากรูปแบบลักษณะเฉพาะของสังคมลุ่มแม่น้ำ Riverine society เพื่อให้ทราบถึงความสำคัญทางเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน จากเรือนแถวลุ่มแม่น้ำ ผ่านการเก็บข้อมูลลงพื้นที่สำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง ในบริเวณย่านเรือนแถวขอบเขตการศึกษาอยู่ 2 กลุ่มพื้นที่คือ กลุ่มเรือนแถวย่านตลาดน้ำด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก ในลุ่มแม่น้ำภาคกลางเป็นพื้นที่ศึกษาหลัก พบว่าพื้นที่ที่อยู่ในขอบเขตการศึกษาที่ปรากฏในข้อมูลเกี่ยวกับหลักฐานจากเอกสารอ้างอิงทางวิชาการทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมด้านการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคมลุ่มแม่น้ำเรือนแถวย่านตลาดน้ำ ที่ยังคงอยู่ด้วยบริบททางวัฒนธรรมสื่อผ่านอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง จำนวน 5 ตลาดน้ำ กล่าวคือ

- ตลาดน้ำเหล่าตักถัก บริเวณปากคลองลัดพลี ตำบลดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ระบุการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคมลุ่มแม่น้ำ จากการขุดคลองขึ้นโดยผ่านพื้นที่ทั้งสองอำเภอในเขตจังหวัดราชบุรี เพื่อเกิดประโยชน์แก่พื้นที่ชุมชนให้ประกอบอาชีพการเกษตร โดยชาวจีนในสมัยนั้นถือเป็นแรงงานหลักในการขุดคลองดำเนินสะดวกเมื่อประมาณช่วงปี พ.ศ. 2409-2411 ในครั้งนั้นชาวจีนที่อพยพมาจากทางตอนล่างของประเทศจีนในสมัยนั้น ได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่ริมสองฝั่งคลองมาจนถึงปัจจุบัน จึงถือได้ว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมจากการย้ายถิ่นที่ตั้งของชาวจีนอพยพในช่วงเวลานั้น และเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2510 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ส่งเสริมให้ตลาดน้ำเหล่าตักถัก จึงเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ทางวัฒนธรรม

- ตลาดน้ำหัวตะเข้ บริเวณชุมชนหัวตะเข้ แขวงลาดกระบัง (ชุมชนหลวงพรต-ท่านเลี่ยม) เขตลาดกระบัง จังหวัดกรุงเทพมหานคร ระบุการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคมลุ่มแม่น้ำ ปัจจุบันอยู่พื้นที่เชื่อมต่อคลองประเวศบุรีรมย์ ในอดีตช่วงรัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองสาขาขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2421 ชุมชนในกลุ่มชาติพันธุ์เชื้อสายจีนถือเป็นกลุ่มแรกที่ย้ายถิ่นที่ตั้งมาอยู่ในชุมชนนี้ร่วมกับคนในพื้นที่เก่าเดิม โดยเป็นแรงงานขุดคลองสาขาต่อจากคลองพระโขนงยาวตรงถึงแม่น้ำบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ความยาวรวม 46 กม. และต่อมายังได้ขุดคลองสาขาแยกจากคลองประเวศบุรีรมย์ อีก 4 คลอง คือ คลองหนึ่ง คลองสอง คลองสาม และคลองสี่ แต่ก่อนยังใช้ลำคลองเป็นเส้นทางสัญจรหลัก การค้าขายและวิถีชีวิตต่างๆ จึงเกิดขึ้นริมลำคลองที่เชื่อมต่อพื้นที่ชุมชนหัวตะเข้จนถึงปัจจุบัน

- ตลาดน้ำคลองสวน 100 ปี ตำบลคลองสวน อำเภอบางป่อ จังหวัดสมุทรปราการ ระบุการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคมลุ่มแม่น้ำ ในปัจจุบันอยู่ติดคลองประเวศบุรีรมย์ ยังคงวิถีชีวิตในการดำเนินชีวิตรูปแบบดั้งเดิมตามบริบททางวัฒนธรรมแบบสังคมชุมชนอยู่ร่วมในความต่างทางศาสนาได้อย่างกลมกลืน ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมจึงเป็นไปในรูปแบบผสมอยู่อาศัยรวมกัน ขอบเขตพื้นที่ในลักษณะเป็นตลาดย่านลุ่มคลองสาขา เรือนอาศัยส่วนใหญ่เป็นลักษณะห้องแถวไม้ จำนวน 147 ห้อง ที่ยังคงอาศัยอยู่ โดยชาวจีนที่อาศัยส่วนใหญ่มาจากการอพยพหลีกเลี่ยงทางการปกครองจากเขตเมืองหลวง พบการย้ายถิ่นที่ตั้งก่อนปี พ.ศ. 2444 หากอ้างอิงถึงประวัติศาสตร์ที่บันทึกไว้จากผู้นำชุมชนในแหล่งแสดงความรู้พิพิธภัณฑสถาน ระบุนับที่กช่วงหนึ่งว่า

“...ชาวจีนกลุ่มหนึ่ง ที่มีนางเปา นางเหลียง นางวาล เป็นเจ้าของ โดยใช้ชื่อว่าตลาดสามพี่น้อง ณ บริเวณเดียวกับตลาดคลองสวนในปัจจุบัน ซึ่งสภาพตลาดในขณะนั้นเป็นอาคารไม้ชั้นเดียว เสาของอาคารใช้ไม้จากต้นหมาก ที่เรียกกันว่า “เหลาชะโอน” และทางเดินเป็นดิน ต่อมาได้สร้างเป็นอาคารไม้ 2 ชั้น เมื่อประมาณพุทธศักราช 2477 ...”

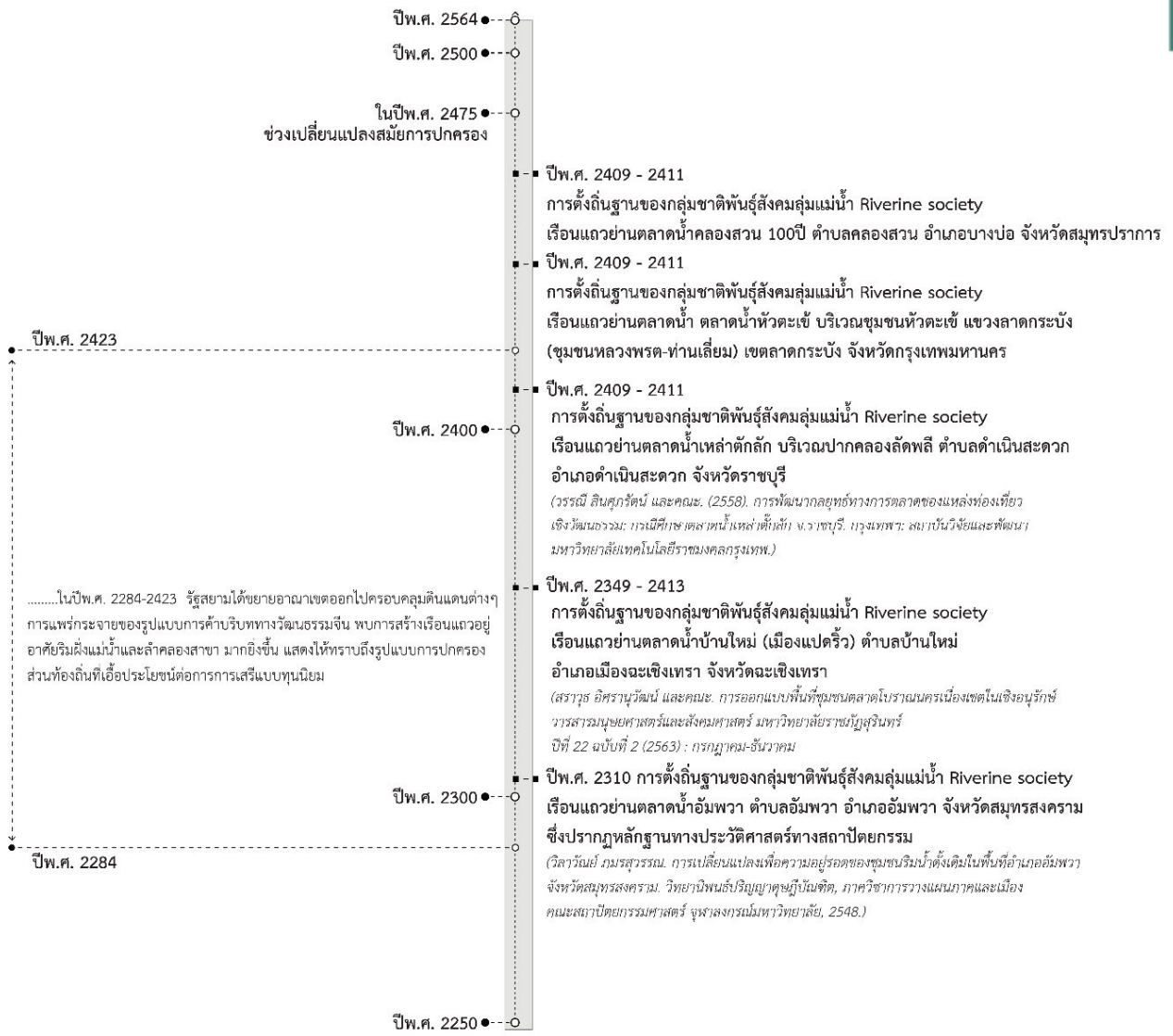
วิถีชีวิตของชุมชนชาวตลาดคลองสวน เป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่ผสมผสานกันระหว่างทั้งชาวไทยจีน ชาวไทยพุทธ ชาวไทยมุสลิม ที่อาศัยอยู่ร่วมอย่างเรียบง่ายและมีความสุขเรื่อยมาซึ่งกลายเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมผสมผสานในการดำรงชีวิตประจำวัน ภายในชุมชนแห่งนี้จะมีทั้ง โรงเจ วัด สุเหร่า ตั้งอยู่ในบริเวณชุมชนแห่งนี้ ในอดีตพี่น้องในชุมชนจะใช้ตลาดคลองสวนแห่งนี้ เป็นแหล่งนัดพบและมานั่งพูดคุยแลกเปลี่ยนทัศนคติซึ่งกันและกัน โดย เป็นจุดศูนย์รวมของผู้คนในสมัยนั้น คือ โรงมหรสพ หรือที่เรียกกันว่า “วิก” โรงฝิ่น และร้านกาแฟ หรือสภากาแฟ ซึ่งอยู่ภายในตลาด ทั้งยังมีประเพณีที่สืบทอดต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน นั่นคือ การแสดงอุปรากรจีนหรือจิว ซึ่งเป็นการแสดงประจำปีของชาวตลาดคลองสวน ที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจวบจนถึงปัจจุบัน (กชกร ศรีแก้วเมือง และคณะ, 2562: ชุมชนกับการอนุรักษ์ตลาดคลองสวน 100 ปี ตำบลเทพราช อำเภอบ้านโพธิ์ จังหวัดฉะเชิงเทรา)

“...ชาวบ้านในย่านเปรี้ง หลวงแพ่ง ลาดกระบัง บางพลี ลาดขวาง ท่าถั่ว บางบ่อ หนามแดง บางเตย มาตั้งแต่สมัย 100 ปีที่ผ่านมา โดยใช้เรือเป็นพาหนะหลักในการติดต่อทำมาค้าขาย ซึ่งในขณะนั้นตลาดแห่งนี้เต็มไปด้วยการจราจรทางน้ำที่ประกอบไปด้วยเรือแจว เรือพายจำนวนมาก ถึงขนาดต้องจอดซ้อนกัน 3-4 แถว แต่ละลำบรรทุกสินค้าขนานานาชนิดเป็นจำนวนมาก มาจำหน่ายและแลกเปลี่ยน นอกจากสินค้าที่จำหน่ายทางน้ำแล้วนั้น ยังมีสินค้าที่นำมาจำหน่ายในอาคารไม้ และสืบทอดมาจนถึงปัจจุบันอยู่หลายชนิด เช่น กล้วย หมาก พลู ขนมหวาน ข้าวสาร กาแฟ และร้านขายยาแผนโบราณ...”

จากบันทึกดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคมกลุ่มแม่น้ำในลักษณะแบบเครือข่าย เพื่อมาติดต่อทำมาค้าขายแลกเปลี่ยนสิ่งของผลผลิตทางเกษตรกรรมโดยอาศัยสัญจรทางคลองขุด ผ่านพื้นที่ต่างๆ

- ตลาดน้ำบ้านใหม่ (เมืองแปดริ้ว) ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา ระบุการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคมกลุ่มแม่น้ำ ซึ่งปรากฏข้อมูลอ้างอิงเกี่ยวกับการปกครองหัวเมืองชั้นนอกในสยามประเทศ ระบุว่า การตั้งถิ่นอาศัยแรกเริ่มในช่วงปีพ.ศ. 2349 ตรงกับช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ขยายเขตการปกครองในฝั่งตะวันออกของสยาม ซึ่งแต่เดิมนั้น ชุมชนตลาดบ้านใหม่ เป็นพื้นที่ตลาดในเมืองแปดริ้ว ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำบางปะกง เป็นย่านเศรษฐกิจเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 150 ปี แต่เดิมเรียกกันว่า “ตลาดริมน้ำ” เดิมเป็นชุมชนที่มีชาวไทย-จีน อาศัยอยู่

- ตลาดน้ำอัมพวา ตำบลอัมพวา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ครั้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2310 ระบุการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคมกลุ่มแม่น้ำ และการย้ายถิ่นที่ตั้งของผู้คนที่อพยพมาอยู่กันมากขึ้นในบริเวณสังคมกลุ่มแม่น้ำแม่กลอง แถวพื้นที่ปากคลองอัมพวา ซึ่งแต่เดิมปรากฏพื้นที่ชุมชนนั้นคือ เขตบริเวณพื้นที่ใกล้กับศาลาการเปรียญของวัดอัมพวันเจติยาราม ในปัจจุบัน ต่อมา มีการขยายถิ่นที่ตั้งไปยังเขตพื้นที่ตรงข้ามคลองอัมพวา

ภาพที่ 2 แสดงรายละเอียดช่วงระยะเวลาการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคัมกลุ่มแม่น้ำ Riverine Society ใน 5 พื้นที่
ที่มา: ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564

จากการศึกษาพื้นที่ทางกายภาพของภูมิศาสตร์ที่ตั้งถิ่นฐานสังคัมกลุ่มแม่น้ำ ในช่วงปี พ.ศ. 2250-2475 สัมผัสพบพื้นที่ตัวแทนสำคัญที่สามารถอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมกับบริบททางวัฒนธรรม ที่ผ่านช่วงเปลี่ยนแปลงสมัยการปกครอง ภายใต้ลักษณะเฉพาะของสังคัมกลุ่มแม่น้ำใน 2 ฝั่งด้านทิศตะวันออกคือ ตลาดน้ำบ้านใหม่(เมืองแปดริ้ว) ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา และฝั่งด้านตะวันตกคือ ตลาดน้ำอัมพวา ตำบลอัมพวา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม จึงสามารถอธิบายผลสำรวจเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายเพื่อแสวงพื้นที่อยู่อาศัย พบว่ามี 2 ประเด็นหลักที่เชื่อมโยงความสำคัญต่ออัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง กล่าวคือ การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคัมกลุ่มแม่น้ำ เรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง และภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง จากบริบทลักษณะเฉพาะของสังคัม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (เรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง)

5.1 เรือนแถวย่านตลาดน้ำอัมพวา ตำบลอัมพวา อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคมลุ่มแม่น้ำ ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ทางสถาปัตยกรรม ระบุเกี่ยวกับการย้ายถิ่นที่ตั้งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ระบุว่า

“...ครั้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานอาศัยอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2310 การย้ายถิ่นที่ตั้งของผู้คนที่อพยพมาอยู่กันมากขึ้นในบริเวณสังคมลุ่มแม่น้ำแม่กลอง แถวพื้นที่ปากคลองอัมพวา ซึ่งแต่เดิมปรากฏพื้นที่ชุมชนนั้นคือ เขตบริเวณพื้นที่ใกล้กับศาลาการเปรียญของวัดอัมพวันเจติยารามในปัจจุบัน ต่อมามีการขยายถิ่นที่ตั้งไปยังเขตพื้นที่ตรงข้ามคลองอัมพวา อยู่ใกล้เคียงศาลาการเปรียญวัดท้ายตลาด ตำบลบางกะพ้อม...”

ต่อมา ในช่วงปี พ.ศ. 2308 ตรงกับสมัยที่รัฐพม่าในสมัยนั้นได้ยกทัพมาทำสงครามฝั่งลุ่มน้ำในช่วงกรุงศรีอยุธยา เริ่มตั้งทัพที่เมืองราชบุรีตลอดจนหัวเมืองชั้นนอกในกรุงธนบุรีตามฝั่งพื้นที่ในช่วงสมัยนั้น ฝ่ายปกครองของสยามในช่วงนั้นได้ส่งทหารมาขับไล่ แต่ถูกพม่าตีแตกถอยกลับไป ฝ่ายปกครองของสยามจึงต้องรับหน้าที่เกณฑ์ชายฉกรรจ์ส่งไปเป็นทหารเพื่อป้องกันกรุงศรีอยุธยาชั้นใน และความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ภายใต้การปกครองนั้นจึงปรากฏผ่านการส่งเสบียงอาหารให้กองทัพจากฝ่ายปกครองของสยามถึงหัวเมืองพื้นที่ตั้งรับอยู่ตลอดเวลา การที่ฝ่ายทัพพม่าตั้งค่ายอยู่ที่เมืองราชบุรี 6 เดือนนั้น ชาวเมืองราชบุรี เพชรบุรี สมุทรสงคราม ซึ่งเหลือแต่คนแก่และเด็ก จึงชวนกันอพยพหนีเข้าป่า บางส่วนหลบภัยสงครามย้ายถิ่นที่ตั้งเดิมมาอยู่กับครอบครัวที่บ้านอัมพวา

หากศึกษาประวัติศาสตร์ทางการปกครองสู่การสืบเชื้อสายในรัฐสมัยได้ระบุเหตุการณ์หลังจากฝ่ายปกครองของสยามได้ทราบว่าการกรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึกในวันอังคาร ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 5 ในปีพ.ศ. 2310 ประชาชนมีการอพยพครอบครัวและญาติเข้าไปอยู่ในป่าลึกจากบ้านเดิมมากขึ้น ระหว่างนั้น ท่านแก้ว และเจ้าชัวเงินผู้เป็นสามีได้อพยพมาอยู่ด้วย ท่านแก้วได้คลอดบุตรคนที่ 4 เป็นหญิงชื่อ บุญรอด ต่อมาคือ สมเด็จพระศรีสุริเยนทราธิบดี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 2 พระราชโอรสของพระองค์ท่านได้เสวยราชสมบัติในรัชกาลที่ 4 ถึงสองพระองค์ คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงเวลาที่ฝ่ายทหารรัฐพม่าในสมัยนั้น ได้พ่ายแพ้แก่สงครามหัวเมืองในสยามจากกองทัพของสมเด็จพระเจ้าตากสิน จึงเปลี่ยนแปลงได้ย้ายถิ่นที่ตั้งครอบครัวมาอยู่บ้านริมคลองอัมพวา ตรงกับการบันทึกในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2310 และการสืบเชื้อสายในรัฐสมัยเมืองแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงครามระบุว่า ท่านนาคได้คลอดบุตรเป็นชาย ชื่อ “ฉิม” ซึ่งต่อมาก็คือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ต่อมาเมื่อหมดบุญพระชนกทองแล้ว พระชนนีสิ้นจึงหมดห่วง แล้วบวชเป็นชี อุทิศบ้านอัมพวา และสวนที่ไม่มีใครอยู่ สร้างเป็นวัด เรียกว่า “วัดอัมพวา” พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้เฉลิมพระเกียรติพระชนนีสิ้นเป็น “สมเด็จพระรูปสิริโสภาคย์มหานาคนารี” และสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ได้เสด็จไปทรงเป็นประธานชักชวนพระญาติวงศ์ที่ร่วมราชินีกุลบางช้าง ร่วมกันสร้างวัดเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ขึ้น เช่น สร้างอุโบสถขึ้นตรงบ้านเดิมของพระชนนีสิ้น ต่อมารัชกาลที่ 2 โปรดให้เชิญพระอังคารสมเด็จพระรูปสิริโสภาคย์ มหานาคนารี ซึ่งสิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ 1 มาประดิษฐานไว้ใต้อาสนะพระประธานพระอุโบสถ (คณิตา เลชนะกุล, 2556)

แสดงให้เห็นถึงความ เป็นอัตลักษณ์ทางพื้นที่เก่าเดิมของ เมืองแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงครามในเขตพื้นที่บ้านอัมพวา จากอดีตสู่ปัจจุบันยังคงมีมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า ซึ่งหมายถึงสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น และตกทอดจากอดีต คงอยู่จนถึงปัจจุบัน โดยมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ ได้แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ ความเป็น

ชุมชน สังคมนับตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา รูปธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความชัดเจน ในรากเหง้าความเป็นมา และความงดงามของจังหวัดสมุทรสงคราม คือ มรดกทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Tangible cultural heritage) ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศิลปวัตถุ ทั้งอุทยาน ร.2 วัดบางกุ้ง วัดจุฬามณี วัดศรัทธาธรรม อาสนวิหารแม่พระบังเกิด ศาลกรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ พิพิธภัณฑสถานบ้านเขายี่สาร พิพิธภัณฑสถานวัดไทร และพิพิธภัณฑสถานไผ่พันใบ “ตั้งเซียมฮะ” ดังที่ปรากฏถึงปัจจุบัน

5.2 ภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง จากบริบทลักษณะเฉพาะของสังคมลุ่มแม่น้ำ Riverine society และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (เรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง) ความเป็นอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง สื่อผ่านมรดกทางวัฒนธรรม ภายใต้ความสัมพันธ์ร่วมระหว่างภูมิทัศน์วัฒนธรรม (และบริบททางวัฒนธรรมที่ชัดเจนด้านคุณค่าทางวัฒนธรรม (Cultural Value) หรือคุณค่าทางอัตลักษณ์ (Identity Value) ที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า ทุกๆ สถานที่ล้วนมีความสวยงาม เป็นที่ติดตาตรึงใจของนักท่องเที่ยวและผู้ที่ได้พบเห็น อีกทั้งมีอายุ ประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน อาทิเช่น วัดพวงมาลัย ที่อยู่ติดริมแม่น้ำแม่กลอง สร้างขึ้นตั้งแต่ในปี พ.ศ.2430 วัดบางแคใหญ่ ซึ่งสร้างขึ้นในช่วงสมัยกรุงศรีอยุธยา ปัจจุบันอยู่บริเวณพื้นที่ชุมชนติดริมแม่น้ำแม่กลอง

ด้านศิลปะเกี่ยวกับพระพุทธรูปปฏิมากรนั้น ปรากฏหลักฐานพระพุทธรูปปางนาคปรกที่ วัดบางจะเกร็ง ที่สร้างขึ้นจากหินแกรนิต สันนิษฐานจากการเปรียบเทียบกับสมัยช่วงศิลปะโบราณ ระบุว่าเป็นศิลปะที่ได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมสมัยทวารวดี รวมถึงพระพุทธรูปหินทรายแดงปางมารวิชัย ที่วัดบางแคใหญ่

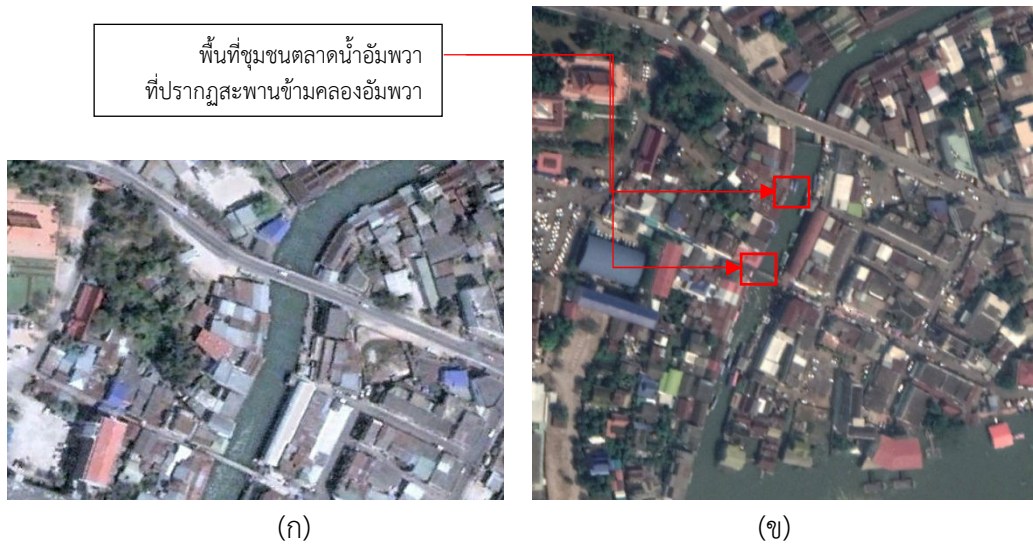
ด้านรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้อิทธิพลจากบริบททางวัฒนธรรมจากแต่ละภูมิภาค ช่วงอธิบายคุณค่าทางศิลปะเทคนิค (Artistic and Technique Value) ที่เน้นการออกแบบ เทคนิคการก่อสร้าง โครงสร้าง ประโยชน์ในการใช้สอย และมีมือช่าง จากผลสำรวจพบว่า รูปแบบสถาปัตยกรรมเชิงท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ยังคงปรากฏมีศิลปะเทคนิคที่วิจิตรสวยงามตระการตา บ่งบอกความเป็นตัวตน หรือเอกลักษณ์แต่ละยุคแต่ละสมัยที่จัดสร้างขึ้นอย่างชัดเจน ดังปรากฏหลักฐานทางสถาปัตยกรรมที่วัดศรัทธาธรรม จากพระอุโบสถที่สร้างจากไม้สักทองฝั่งมุกทรงสำเภา รวมถึง วัดบางกระพ้อม ที่ปรากฏความโดดเด่นของรูปทรงวิหาร ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ตามแบบรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้อิทธิพลจากวัฒนธรรมจีน รวมถึง วิหารมีบานประตูไม้แกะสลักปิดด้วยทอง ที่วัดเขายี่สาร พบอุโบสถที่มีซุ้มประตูผสมผสานประดับลวดลายปูนปั้นฝีมือสกุลช่างเพชรบุรี ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังสีฝุ่น และวัดพวงมาลัย ที่ปรากฏเจดีย์หงสาวดี หลักฐานตามการสำรวจแบบรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เชื่อมโยงกันจากการจำลองแบบเจดีย์ในเมืองหงสาวดีรัฐพม่า จากอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบททางวัฒนธรรมจากแต่ละภูมิภาคเหล่านี้ ยังสำรวจพบพระอุโบสถแบบจัตุรมุขที่ปูพื้นด้วยหินอ่อนจากเมืองการจี ประเทศปากีสถาน ที่วัดวัดจุฬามณี รวมถึงโบสถ์สร้างด้วยไม้สักทอง ที่วัดบางแคน้อย ซึ่งภายในแกะสลักด้วยไม้ทั้งหมด ถือว่ามีความประณีตจากการเลือกใช้วัสดุพื้นถิ่นผ่านภูมิปัญญาเชิงช่างเกี่ยวกับงานไม้แกะสลักในสมัยนั้น ในปัจจุบันยังคงพบงานไม้แกะสลักตามช่องลมในเรือนแถวที่อายุมากกว่า 50 ปี ตามย่านชุมชนตลาดน้ำอัมพวา ที่ยังคงหลงเหลืออยู่บ้างในบางหลัง

เรือนแถวย่านตลาดน้ำส่วนใหญ่สำรวจพบแบบเรือนแถวไม้แบบจีนชั้นเดียวเรียงแนวยาวเชื่อมต่อด้วยทางเดินระเปียงยื่นด้านหน้า มักพบลักษณะเป็นแบบก่อสร้างโดยใช้วัสดุในพื้นที่ผนังผนังทำจากไม้ มีช่องลมด้านบน

เหนือทางเข้าเสมอ รูปทรงหลังคาเป็นทรงจั่ว มุงหลังคาด้วยสังกะสี และมีหลังคายื่นปีกนกด้านหน้าเชิงปกคลุมทางเดิน สร้างพื้นที่สำคัญแสดงถึงอัตลักษณ์ของบริบทลักษณะเฉพาะของสังคมหมู่บ้าน และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

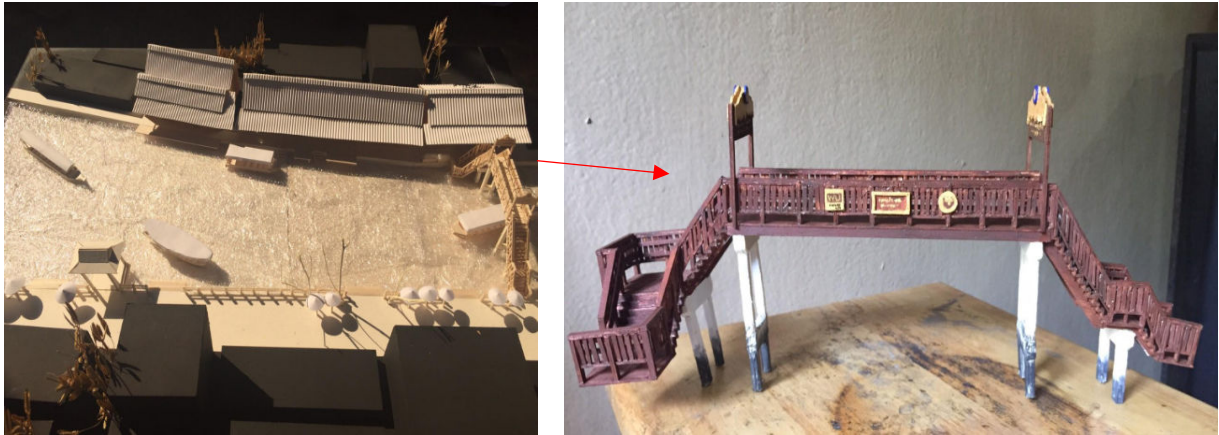
ภาพที่ 3 แสดงตำแหน่งขอบเขตที่ตั้งพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำอัมพวา บันทึกภาพถ่ายทางอากาศเมื่อ 9 มกราคม 2564
ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564) ปรับปรุงจาก “Mitrearth.org map Thailand, 2020”

ภาพที่ 4 แสดงตำแหน่งขอบเขตที่ตั้งพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำอัมพวา (ก) บันทึกภาพถ่ายทางอากาศเมื่อ 29 มกราคม 2548 ที่ไม่ปรากฏสะพานข้ามคลองอัมพวา (ข) บันทึกภาพถ่ายทางอากาศเมื่อ 8 มีนาคม 2564 ปรากฏสะพานข้ามคลองอัมพวา
ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564) ปรับปรุงจาก “Mitrearth.org map Thailand, 2020”

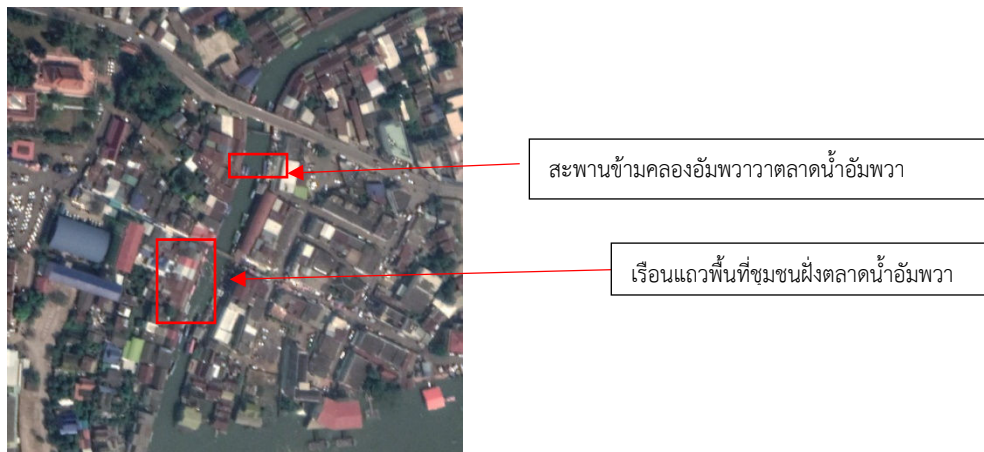
จากการเปรียบเทียบพื้นที่แสดงผลจากการสำรวจโดยอธิบายผ่านแบบจำลองเกี่ยวกับพื้นที่สำคัญสื่อถึงอัตลักษณ์เรือนแถวย่านตลาดน้ำ จากภาพถ่ายทางอากาศถึงภาพถ่ายพื้นที่ตั้งชุมชนตลาดน้ำอัมพวาในช่วงปี พ.ศ. 2548 แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของพื้นที่เกี่ยวกับความสำคัญของทางสัญจร ระหว่างสองฝั่งคลอง ผ่านการสร้างสะพานข้ามคลองที่มีรูปแบบโครงสร้างสูง เพื่อสะดวกต่อการสัญจรของเรือที่ลำเรียงผลผลิตทางการเกษตร

จากพื้นที่สวนสู่ปากคลองอัมพวา ปัจจุบันจึงถือเป็นอัตลักษณ์เชิงพื้นที่ร่วมกับเรือนแถวย่านตลาดน้ำชุมชนคลองอัมพวา

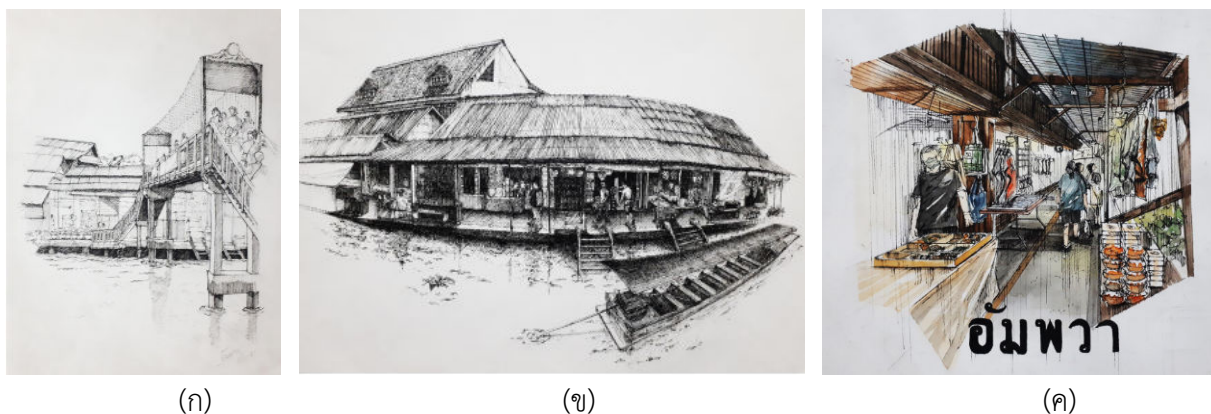

ภาพที่ 5 แบบจำลองแสดงตำแหน่งสะพานข้ามคลองอัมพวาพื้นที่ชุมชน 2 ฝั่งตลาดน้ำอัมพวา
ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชยและคณะ, 2564)

พื้นที่ชุมชน 2 ฝั่งตลาดน้ำอัมพวา ยังแสดงให้เห็นถึงรูปแบบเรือนแถวที่พบการเปลี่ยนแปลง สะท้อนลักษณะบริบททางวัฒนธรรมสู่การดำรงอยู่ผ่านช่วงสมัยที่ต่างกัน จากเรือนแถวอยู่อาศัยย่านการค้า สู่การปรับรูปแบบเรือนเป็นเรือนการค้าแบบร่วมสมัย ดังจะปรากฏตามแบบจำลองดังนี้

ภาพที่ 6 แสดงตำแหน่งสะพานข้ามคลองอัมพวาและ พื้นที่เรือนแถวชุมชนฝั่งตลาดน้ำอัมพวา
ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564) ปรับปรุงจาก “Mitrearth.org map Thailand, 2020

ภาพที่ 7 แสดงภาพวาดภูมิทัศน์ (ก) สะพานข้ามคลองอัมพวา โดย ปวีณธิดา นนทะศร (ข) พื้นที่เรือนแถวชุมชนฝั่งตลาดน้ำอัมพวา โดย ชีรนนท์ ก่อเกียรติมงคล และ (ค) บริบทชุมชนฝั่งตลาดน้ำอัมพวา โดย จุฑาทิพย์ ชำนาญ
ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564)

ภาพที่ 8 แบบจำลองแสดงรูปแบบเรือนแถวพื้นที่ชุมชนฝั่งตลาดน้ำอัมพวาและสะพานข้ามคลอง
ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564)

ภาพที่ 9 แบบจำลองแสดงรูปแบบสะพานข้ามคลองตลาดน้ำอัมพวา
ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564)

ภาพที่ 10 แบบจำลองแสดงรูปแบบเรือนแถวพื้นที่ชุมชนฝั่งตลาดน้ำอัมพวาที่ปรับตัวเป็นร้านค้าของที่ระลึก
ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564)

ภาพที่ 11 แบบจำลองแสดงรูปแบบเรือนแถวพื้นที่ชุมชนฝั่งตลาดน้ำที่ปรับตัวเป็นร้านค้าเสื้อผ้าสือลดตายอัตลักษณ์ชุมชนอัมพวา
ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564)

อย่างไรก็ตาม อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำที่ปรับตัวตามสังคมในยุคสมัยนี้ รวมถึงการปรับตัวสู่ผลประโยชน์เชิงพื้นที่เชิงท่องเที่ยวสู่ชุมชนอัมพวาอย่างรวดเร็ว ทำให้คนในชุมชนปรับสภาพ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ไม่ทันกับการท่องเที่ยวที่ปรากฏ ส่งสัญญาณถึงผลกระทบที่ตามมาต่อวิถีชีวิตชุมชนผู้ซึ่งเป็นเจ้าของชุมชนแห่งนั้นอย่างแท้จริง การอนุรักษ์อาคารบ้านเรือนริมคลองอัมพวาและการฟื้นฟูตลาดน้ำอัมพวานั้น อีกทั้งพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำอัมพวาปัจจุบันมีศักยภาพในการเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวในด้านวัฒนธรรมและเชิงนิเวศของจังหวัดสมุทรสงคราม โดยมีพื้นที่เกษตรกรรมที่สมบูรณ์ มีแหล่งแม่น้ำและคลองสายต่างๆ ที่มีคุณภาพน้ำที่ดี จึงถือเป็นสิ่งสำคัญหนึ่งๆที่เชื่อมโยงให้อัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังคงอยู่ร่วมการประยุกต์ใช้พื้นที่กึ่งสาธารณะให้เหมาะกับบริบทของชุมชนของตนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมมีชุมชนอัมพวา สู่ความสำเร็จในการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชน สามารถใช้ประโยชน์ในเศรษฐกิจการท่องเที่ยวได้อย่างมีศักยภาพ

เรือนแถวย่านตลาดน้ำบ้านใหม่ (เมืองแปดริ้ว) ตำบลบ้านใหม่ อำเภอเมืองฉะเชิงเทรา จังหวัดฉะเชิงเทรา การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคมกลุ่มแม่น้ำ วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาดั้งเดิมสืบผ่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ยังคงปรากฏผ่านเรือนแถวย่านชุมชนตลาดน้ำบ้านใหม่ ที่ยังคงปรากฏอยู่ถึงปัจจุบัน บางส่วนนั้นเกิดจากการก่อรูปของความสัมพันธ์ระหว่างบริบททางภูมิทัศน์วัฒนธรรมกับบริบททางวัฒนธรรม ที่เคลื่อนย้ายถิ่นที่ตั้งโดยคงเดิมจากสัมภาระทางวัฒนธรรมที่ยังปรากฏอยู่ในแต่ละช่วงสมัยที่เปลี่ยนแปลง ข้อมูลทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคมกลุ่มแม่น้ำ ปรากฏข้อมูลอ้างอิงเกี่ยวกับการปกครองหัวเมืองชั้นนอกในสยามประเทศ ระบุว่า การตั้งถิ่นอาศัยแรกเริ่มในช่วงปี พ.ศ. 2349 ตรงกับช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ขยายเขตการปกครองในฝั่งตะวันออกของสยาม ซึ่งแต่เดิมนั้น ชุมชนตลาดบ้านใหม่ เป็นพื้นที่ตลาดในเมืองแปดริ้ว ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำบางปะกง เป็นย่านเศรษฐกิจเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 150 ปี แต่เดิมเรียกกันว่า “ตลาดริมน้ำ” เดิมเป็นชุมชนที่มีชาวไทย-จีน อาศัยอยู่

ซึ่งในสมัยก่อนมีชาวจีนหลายเชื้อสาย เช่น จีนฮกเกี้ยน จีนแต้จิ๋ว และจีนแคะ อาศัยอยู่จำนวนปะปนรวมกันเป็นจำนวนมาก เนื่องจากถนนหนทางยังมีไม่ถึงมากนัก การเดินทางของผู้คนส่วนใหญ่ที่อาศัยในสวนจึงจำเป็นต้องพึ่งพาแม่น้ำบางปะกงเป็นเส้นทางคมนาคมหลัก ตลอดทั้งวันจะเห็นเรือพาย เรือแจว และเรือโดยสารประจำทางแล่นขวักไขว่ไปมา ผู้คนในชุมชนโดยรอบที่อาศัยอยู่ในสวนฝั่งตรงข้ามจะพายเรือข้ามฝั่งมาขึ้นที่ท่าเรือหรือโปะของร้านค้าและอาศัยฝากเรือ ส่วนผู้คนที่อยู่ไกลออกไปนั้น ก็มักนั่งเรือประจำทางมายังพื้นที่ชุมชนตลาดบ้านใหม่ เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้าใช้สอยซื้อของที่ตลาดแห่งนี้ พื้นที่ชุมชนตลาดบ้านใหม่ จึงเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทราในสมัยนั้น ปรากฏสิ่งปลูกสร้างสถาปัตยกรรมด้านการเกษตรที่สื่อถึงความเจริญรุ่งเรืองในครั้งก่อนสื่อผ่าน โรงสี โรงร่ำ ร้านค้าข้าวค้ำรำ เชื่อมโยงความผูกพันจากบ้านเรือนที่อยู่ริมน้ำทั้ง 2 ฝั่ง และขนส่งสินค้าทางน้ำ ซึ่งปัจจุบันโรงสี โรงร่ำต่างๆ ได้เลิกราไปหมดไม่หลงเหลืออยู่แล้ว

จากการสำรวจจึงยังพบเรือนแถวอยู่อาศัยที่ปลูกสร้างติดๆกัน และอยู่ชิดริมน้ำในบริบทร่วมสมัย ตามช่วงเวลาที่ผ่านมาปรับตัวเป็นสถานที่ประกอบการค้าขนาดเล็ก เช่น ร้านอาหารเครื่องดื่ม ร้านขายของที่ระลึก และพิพิธภัณฑ์ชุมชน เป็นต้น แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับพื้นที่ตลาดน้ำแห่งนี้ที่ยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน จากความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตัวของพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำบ้านใหม่ (เมืองแปดริ้ว) และในปี พ.ศ. 2547 มีการพัฒนาศักยภาพเชิงพื้นที่ด้านการท่องเที่ยวเป็นพื้นที่เปิด ผ่านการจัดการแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

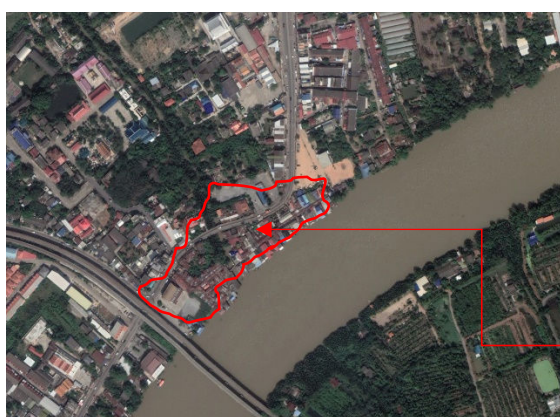
เพื่อสร้างและกระจายรายได้เข้าสู่ชุมชนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Conservation Tourism) ตอบสนองนโยบายการออกแบบพื้นที่ชุมชนตลาดโบราณนครเนื่องเขตในเชิงอนุรักษ์รองรับเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก หรือ Eastern Economic Corridor (EEC) มาจนถึงปัจจุบัน

ภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง จากบริบทลักษณะเฉพาะของสังคม **ลุ่มแม่น้ำ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (เรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง)** ชุมชนสร้างเริ่มบ้านเรือนแถวอยู่อาศัยริมน้ำตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2413 ตรงกับช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 รูปแบบเรือนแถวย่านตลาดจึงมีลักษณะเรียงติดกันแนวยาวริมฝั่ง เพื่อสะดวกต่อการค้าขาย ขนส่งสินค้าขึ้นลง จากเหตุผลจากการขยายเศรษฐกิจ และมีกลุ่มชุมชนที่อพยพเข้ามาอาศัยเพิ่มมากขึ้นเป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาในระยะหลังเพื่อการประกอบอาชีพทางการค้ามักอาศัยอยู่ เช่น ชาวจีน ประชากรกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างมาก จึงส่งผลให้บ้านเรือนแถวอยู่อาศัยริมน้ำ ปรากฏรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะ กล่าวคือ

แบบเรือนแถวไม้แบบจีนชั้นเดียว พบลักษณะเป็นแบบก่อสร้างโดยใช้วัสดุในพื้นที่ผนังทำจากไม้ มีช่องลมด้านบนเหนือทางเข้าเสมอ มีระแนงระบายอากาศเหนือกันสาด รูปทรงหลังคาเป็นทรงจั่วมีกันสาดบริเวณทางเดินด้านหน้า มุงหลังคาด้วยสังกะสี และมีหลังคายื่นปีกนกด้านหน้าเชิงองปกคลุมทางเดิน คล้ายกับเรือนแถวไม้ย่านตลาดน้ำอัมพวา ตำบลอัมพวา อำเภอบางแพ

อัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เรือนแถวแบบไม้ชั้นเดียวนี้ มักไม่พบลักษณะการตกแต่งโครงสร้างภายในมากนัก

แบบเรือนแถวไม้แบบจีน 2 ชั้นแถวเรียง พบอัตลักษณ์ที่สำคัญบางสิ่งๆที่สื่อถึงบริบททางวัฒนธรรมจีนคือ ตัวอักษรจีนตกแต่งตามข้างประตูหรือราวระเบียง ในบางหลังพบสำรวจพบประตูหน้าต่างเป็นแบบสี่เหลี่ยม รูปทรงหลังคาเป็นทรงจั่ว แบบจีนผสมยุโรปมีทั้งตกแต่งด้วยตัวอักษรจีน ตามข้างประตูหน้าต่าง ลักษณะแบบยุโรปจะมีลักษณะการตกแต่งลวดลายฉลุเหนือประตูหรือหน้าต่าง คานและเสามีปูนปั้นเป็นกรอบปูน บางหลังมีการประดับตกแต่งด้วยกระฉก

พื้นที่ชุมชนตลาดน้ำบ้านใหม่

ภาพที่ 12 แสดงตำแหน่งขอบเขตที่ตั้งพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำบ้านใหม่บันทึกภาพถ่ายทางอากาศเมื่อ 15 มกราคม 2564

ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564) ปรับปรุงจาก “Mitrearth.org map Thailand, 2020”

ภาพที่ 13 แสดงภาพวาดภูมิทัศน์พื้นที่ชุมชนตลาดน้ำบ้านใหม่
ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564)

(ก)

(ข)

ภาพที่ 14 (ก) พื้นที่กิจกรรมเรือนทางวัฒนธรรมสื่อผ่านการรำประกอบดนตรีของชุมชนตลาดน้ำบ้านใหม่ และ(ข) แบบจำลองพื้นที่เรือนทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำบ้านใหม่
ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564)

อย่างไรก็ตาม การออกแบบและพัฒนาพื้นที่ชุมชนในเชิงอนุรักษ์เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ต้องอาศัยความเข้าใจประวัติศาสตร์จากวิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา การบูรณะซ่อมแซมอาคารสิ่งปลูกสร้างที่อ้างอิงรูปแบบในอดีต ทำอย่างไรสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่สามารถกลมกลืนเข้ากับสิ่งที่เป็นอยู่ในอดีตได้อย่างลงตัว การมีส่วนร่วมของชุมชนก็เป็นส่วนสำคัญอย่างยิ่ง การทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างภาครัฐที่ดูแลตลาดฯ ผู้นำชุมชน ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน เพื่อพัฒนาพื้นที่ชุมชนให้ไปในแนวทางเดียวกัน ในด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงพื้นที่ได้อย่างเข้าใจในอัตลักษณ์ตัวตน ผ่านการรับรู้จากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมชุมชนตลาดน้ำบ้านใหม่

6. สรุป อภิปรายผล

เพื่อให้ทราบถึงผลสำรวจเกี่ยวกับการศึกษาอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง จากประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนในการกำหนดขอบเขตพื้นที่ในการศึกษาชุมชนย่านตลาดน้ำภาคกลางที่ยังดำรงกลุ่มสังคมกลุ่มแม่ค้า โดยศึกษาพื้นที่ทางอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมจากเรือนแถวกลุ่มแม่ค้านั้น จากการทบทวนเอกสารทางวิชาการร่วมกับการลงพื้นที่สำรวจเรือนแถว กลุ่มพื้นที่ บริเวณย่านเรือนแถวใน

ขอบเขตการศึกษาอยู่ 2 กลุ่มพื้นที่คือ กลุ่มเรือนแถวย่านตลาดน้ำด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก สามารถสรุปคำอธิบายได้ 2 ประเด็นหลักคือ

ประเด็นการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์สังคมลุ่มแม่น้ำ เรือนแถวย่านตลาดน้ำ โดยส่วนใหญ่พื้นที่จากผลสำรวจยังคงรักษาความเป็นอัตลักษณ์เก่าเดิมจากบริบททางวัฒนธรรมที่สืบต่อกันมาจากรูปแบบระบบเครือญาติ (Kinship System) โดยอาศัยการจัดระเบียบทางสังคม (Social Organization) ลักษณะพึ่งพาอาศัยกันระหว่างชุมชนใกล้เคียงเป็นหลัก รวมถึงรูปแบบครอบครัวครอบครัวเป็นความสัมพันธ์ของคนที่ย้ายถิ่นร่วมกันโดยอาจมีความสัมพันธ์ทางสายเลือด เป็นตัวแปรเชื่อมโยงบริบททางวัฒนธรรมในพื้นที่ ส่งผลต่อเนื่องไปถึงการตั้งถิ่นอาศัยของเรือนแถวย่านตลาดน้ำ ยังคงยึดถือรูปแบบการอยู่รวมแบบกลุ่มตามพื้นที่มรดกของบรรพบุรุษอาศัยการขยายครัวเรือนแยกที่ตั้งตามความเหมาะสมต่อการดำรงวิถีชีวิต ใน 2 ลักษณะคือ ลักษณะการเลือกอยู่กับฝ่ายชายหลังสมรส (Patrilocal Residence) หรือการเลือกอยู่กับฝ่ายหญิง (Matrilocal Residence) เพื่อช่วยดูแลครอบครัวฝ่ายหญิง จึงถือได้ว่าเป็นลักษณะของการเลือกอยู่ได้ทั้ง 2 ฝ่าย (Bilocal Residence) และลักษณะการแยกอยู่อิสระจากพ่อแม่

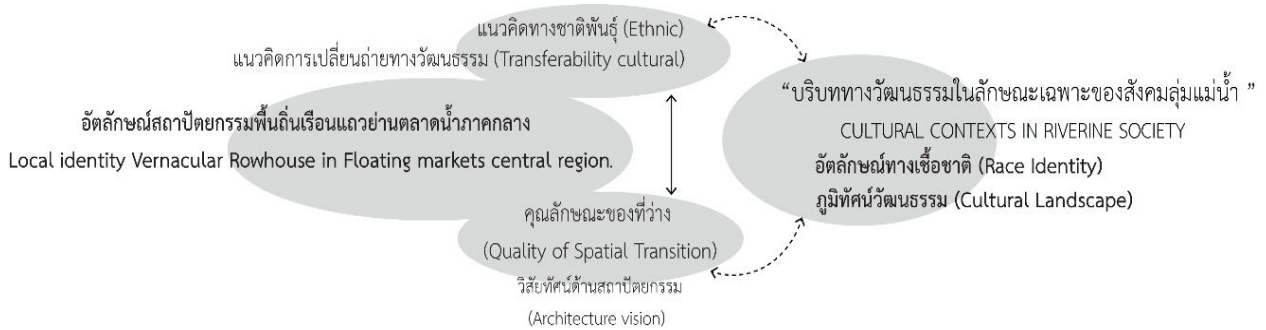
ประเด็นภูมิปัญญาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง จากบริบทลักษณะเฉพาะของสังคมลุ่มแม่น้ำ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เป็นไปได้ว่าการอพยพเพื่อใช้แรงงานของการรับจ้างชุดคลองสาขา จากแรงงานจีนที่ย้ายถิ่นมาอยู่ร่วมชุมชนสังคม ส่งผลให้รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำส่วนใหญ่เป็นไปในลักษณะ 2 รูปแบบที่ปรากฏ กล่าวคือ

แบบเรือนแถวไม้แบบจีนชั้นเดียว ที่มีลักษณะโดยใช้วัสดุในพื้นที่ดินผนังทำจากไม้ มีช่องลมด้านบนเหนือทางเข้าเสมอ มีระแนงระบายอากาศเหนือกันสาด รูปทรงหลังคาเป็นทรงจั่วมีกันสาดบริเวณทางเดินด้านหน้า มุงหลังคาด้วยสังกะสี และมีหลังคายื่นปีกนกด้านหน้าเชื่อมปกคลุมทางเดิน

แบบเรือนแถวไม้แบบจีน 2 ชั้นแถวเรียง ลักษณะสำคัญบางสิ่งที่สื่อถึงบริบททางวัฒนธรรมจีน คือ ตัวอักษรจีนตกแต่งตามข้างประตูหรือราวระเบียง ในบางหลังพบสำรวจพบประตูหน้าต่างเป็นแบบสี่เหลี่ยม รูปทรงหลังคาเป็นทรงจั่ว แบบจีนผสมยุโรปมีทั้งตกแต่งด้วยตัวอักษรจีน ตามข้างประตูหน้าต่าง ลักษณะแบบยุโรปจะมีลักษณะการตกแต่งลวดลายฉลุเหนือประตูหรือหน้าต่าง คานและเสามีปูนปั้นเป็นกรอบปูน บางหลังมีการประดับตกแต่งด้วยกระฉก

จากผลสรุปในทั้ง 2 ประเด็นสามารถระบุชี้ชัดได้ว่า ตัวแปรสำคัญที่ส่งผลต่ออัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลางทั้ง 2 ฝั่งลุ่มแม่น้ำนั้น สิ่งหนึ่งที่ปรากฏคือ บริบททางวัฒนธรรมที่สืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติสู่การปรับตัวให้ร่วมสมัย เปลี่ยนแปลงไปตามวิวัฒนาการอยู่สอดคล้องกับสภาพสังคมและจารีตวัฒนธรรมเก่าเดิม การเคารพในพื้นที่ของบรรพบุรุษถือเป็นสิ่งปฏิบัติร่วมกันของระบบเครือญาติที่มักหวงแหนรักษาไว้ เพื่อส่งต่อพื้นที่เรือนแถวไปยังรุ่นต่อรุ่นมาจนถึงปัจจุบัน อาศัยปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงจากบริบททางวัฒนธรรมในลักษณะเฉพาะของสังคมลุ่มแม่น้ำ (Cultural Context in Riverine Society) ภายใต้อัตลักษณ์ทางเชื้อชาติ (Race Identity) และภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) โดยใช้หลักแนวคิดทางชาติพันธุ์ (Ethnic) ร่วมกับแนวคิดการเปลี่ยนถ่ายทางวัฒนธรรม (Transferability Cultural) เป็นเครื่องมือช่วยศึกษากระบวนการพัฒนาในพื้นที่ชุมชน เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะของที่ว่าง (Quality of

Spatial Transition) อธิบายผ่านวิสัยทัศน์ด้านสถาปัตยกรรม (Architecture Vision) ในวิธีการคงอยู่ ปัจจัยเหล่านี้จึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กลไกทางสังคมกลุ่มแม่น้ำ Riverine Society มีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว แต่ยังคงรูปแบบอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลางต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 15 กระบวนการพัฒนาในพื้นที่ชุมชนสังคมกลุ่มแม่น้ำ
ที่มา : (ศุภโชค สนธิไชย และคณะ, 2564)

7. ข้อเสนอแนะในการวิจัย

อย่างไรก็ตามผลสำรวจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนแถวย่านตลาดน้ำภาคกลาง ยังมีข้อจำกัดเกี่ยวกับการสืบค้น ประวัติเรือนแถวต่อพื้นที่ในกิจกรรมที่ต่างกันในอดีตอยู่หลายประการ จึงส่งผลให้การวิเคราะห์ผลเกี่ยวกับรูปแบบวิธีการดำรงอยู่ของชุมชนต่อเรือนแถวจะปรากฏข้อมูลที่ยังไม่ชัดเจน รวมถึงการบริหารการจัดการที่มีประสิทธิภาพของพื้นที่ ยังคงให้ความสำคัญที่น้อยลงต่อการอนุรักษ์เรือนแถวย่านตลาดน้ำ ทั้งนี้คณะผู้วิจัยจึงบันทึกระบุข้อปัญหาเหล่านี้ไว้ เพื่อเป็นข้อแก้ไขเสนอแนะแนวทางสร้างกรอบการสำรวจในภาคสนามผ่านการร่วมมือกับองค์กรที่รับผิดชอบแผนบริหารจัดการชุมชนจากกรณีศึกษาอื่นๆ ในโอกาสต่อไป

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยงบประมาณรายได้ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2564

8. เอกสารอ้างอิง

- Oliver, Paul. (1997). *Encyclopedia of vernacular architecture of the world*. volume 1: Cambridge University Press.
- Rapoport, Amos. (1990). *The meaning of the built environment*. volume : University of Arizona Press.
- Speiregen, Paul David (1965). *Urban Design the Architecture of Towns and Cities*.
- กิตติพงษ์ ล้ออุทัย. (2554). *แนวคิดในการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนกรณีศึกษา: ชุมชนตลาดล่าง ในเขตเมืองเก่าลพบุรี*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2559). *ชุมชนกับภูมิทัศน์วัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อุษาคเนย์.
- คณินดา เลขะกุล. (2556). *เมืองแม่กลอง จังหวัดสมุทรสงคราม: ประวัติศาสตร์สมุทรสงคราม ความเป็นอยู่และประเพณีและภูมิประเทศและการท่องเที่ยว*. กรุงเทพฯ: บริษัท ด้านสุทธนาการพิมพ์ จำกัด.
- จันทนา เอี่ยมวิสัย. (2556). *ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองเก่าลพบุรี*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เจนยูทล ล้อใจ. (2561). **สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ประติมา นิ่มเสมอ. (2555). **ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์. (2534). **แนวทางในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าลพบุรี**. กรุงเทพฯ: ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

วีระ อินพันทัง. (2550). **ปลูกเรือนค้อยตามผืนดิน ปักถิ่นค้อยตามสายน้ำ: รวมบทความทางวิชาการว่าด้วยสถาปัตยกรรมและภูมิปัญญาชาวบ้าน**. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2559). **ลักษณะสำคัญของ “สังคมแม่บ้าน”: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: “แนวคิดและวิธีการ.”** เข้าถึงเมื่อ 25 พฤษภาคม 2563 จาก <http://lek-prapai.org/home>

อรศิริ ปาณินท์ และคณะ. (2543). **“ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย.”** เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 22-23 มิถุนายน 2543 กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.